

disciplinárnímu studiu specifik naší sociální a kulturní skutečnosti, tak i zpřesnění podkladů pro prognostiku a pro řízení globálních společenských procesů.

Pavel Pácl

POZNÁMKY K UŽITÍ SÉMANTICKÉHO DIFERENCIÁLU V SOCIOLOGICKÉM TERÉNNÍM VÝZKUMU

Sémantický diferenciál je technika používaná v oblasti psychologie a sociologie. Vychází z tradice psychologických testů, opírajících se o impulsivní, podvědomé reakce jedince na vnější podněty. V případě sémantického diferenciálu je takovým podnětem (stimulem) slovo. Technika měří míru asociace s předloženým slovním stimulem pomocí stupnic sestavených mezi dvojicemi polaritních hodnocení. Metodologové považují sémantický diferenciál za značně citlivou a validní techniku.

Toto sdělení předpokládá, že čtenář-sociolog je s principem sémantického diferenciálu seznámen. Chce sociology velmi stručně upozornit na některé limity při sběru dat pro sémantický diferenciál v terénu. Příručky, zabývající se technikami sociologického, resp. psychologického výzkumu, se většinou tímto aspektem sémantického diferenciálu vůbec nezabývají. Zaměřují se spíše na konstrukci škál a jejich vyhodnocování.

Techniku sémantického diferenciálu jsme použili ve výzkumu postojů obyvatel a rekreatantů ke krajině v oblasti Kameniček (severní část Českomoravské vrchoviny). Zvláštní pozornost jsme ve výzkumu věnovali vědomým i nevědomým složkám vztahu obyvatel k lučním porostům, které donedávna určovaly charakter krajiny v této části našeho státu. (Práce je součástí mezioborového úkolu Výzkum struktury, funkce a produktivity přirozeného travinného biomu a jeho krajinný význam, který řeší Botanický ústav ČSAV).

Při řešení otázky percepce luk obyvatelstvem jsme v sémantickém diferenciálu použili jako stimulů pojem „louka na Vysočině“ a pro komparaci pojem „lán obilí“. Aniž bychom se zde zabývali výsledky testu, uvádíme několik technických poznámek k průběhu vlastního terénního šetření:

— potvrdila se celkem známá skutečnost, že sémantický diferenciál nelze provádět formou rozhovoru. V okamžiku zjišťování je nutné, aby tazatel dal respondentovi záznamový arch přímo do ruky. Tam, kde respondent projevil ostych před „úředním dokumentem“ nebo jakousi pohodlnost a chtěl pokračovat v ústním rozhovoru, byly získány výsledky problematické hodnoty, většinou nevalidní;

— test sémantického diferenciálu nejsou schopny vyplňovat osoby s nejnižším stupněm vzdělání, konkrétně řečeno, většinou osoby, které mají nižší vzdělání než základní s vyučením;

— omezení při sběru dat je obsaženo také ve věkové struktuře dotázaných. Osoby vyšších věkových skupin výrazně častěji nedokáží pochopit princip dotazu u sémantického diferenciálu. Rolí zde pochopitelně hraje i vzdělanostní složení této kategorie obyvatelstva;

— vzhledem k tomu, že stanovení vzdělanostní a zvláště věkové hranice pro vyplňování testu není spolehlivě a přesně možné, je lépe, když tazatel s respondentem k vyplňování testu přistoupí (s výjimkou osob, u nichž může se značnou mírou jistoty neúspěch předem odhadnout) a reakce dotázaného vyzkouší na prvních dvou třech dvojicích testu s vědomím, že sémantický diferenciál nemusí zkoumaná osoba vyplnit. Obsírně vysvětlování a přesvědčování respondenta o snadnosti předkládaného

úkolu by v šetření bylo zdrojem nevalidních zjištění. Stejně tak nedoporučujeme přistupovat v popsáných případech k ústnímu provedení testu;

— další poznámka se týká vlastního slovního stimulu, který předpokládáme v sémantickém diferenciu. Homogenizujeme-li z výše uvedených příčin dotázané podskupiny podle vzdělání a věku, reagují podle našich zkušeností respondenti podstatně spontánněji a hlavně jednoznačněji tam, kde nemají s denotátem konkrétní osobní zkušenost. V našem konkrétním případě zařazovali s podstatně větší suverenitou „louku“ i „lán obilí“ do škal respondenti, kteří mají „nezemědělskou“ profesi a zjevně ani v minulosti se zemědělské práci nevěnovali. Zemědělci, mající každodenní zkušenost s prací na lukách a na polích, byli při odpovědích častěji na rozdancích. Ptali se například tazatelů při zařazování „louky“ do dvojice „suchá“ — „vlhká“: „jak to mám vyplnit — podle toho jak to vezmu; ta u potoka byla vlhká, tu kterou jsem měl nahore byla suchá“. Soudíme, že by Tito obyvatelé, kteří měli potíže se zařazováním našich stimúlů, postupovali podstatně rozhodněji, kdybychom jim předložili stimuly jako „moře“ nebo „tropický prales“, denotáty fenomenů, o nichž mají dotázání spíše abstraktní představu.

Taková představa je méně vnitřně strukturovaná, méně heterogenní než konkrétní zkušenost. S tímto poznatkem je vhodné počítat už při projektování výzkumu. Může v některých případech zproblematizovat použití techniky sémantického diferenciu ve výzkumu vůbec.

Hana Librová

ZIVOTNÍ AKTIVITY SOCIÁLNÍCH SKUPIN ČS. MLÁDEŽE

Výzkumný ústav životnej úrovně v Bratislavě se v rámci řešení problematiky životního způsobu zabývá rovněž otázkami dynamiky rozvoje socialistického způsobu života čs. mládeže. V říjnu 1978 vznikl ve VÚŽÚ projekt výzkumu „Životní aktivity sociálních skupin mládeže“, jehož realizace byla svěřena Laboratoři sociologického výzkumu FF UJEP Brno, která na základě hospodářské smlouvy operacionalizovala výchozí teoretickou reflexi, provedla sběr dat a vypracovala prvotní závěrečnou zprávu obsahující technický popis tabulek a nárys analýzy výsledků.

Sběr dat proběhl v rozmezí října 1979 až června 1980 v Břeclavi a Bratislavě, zkoumán byl vzorek sestávající celkem z jednoho tisíce respondentů, který byl rozdělen do šesti socioprofesionálních skupin (učni, středoškoláci, dělníci, zemědělci, zaměstnanci a vysokoškoláci) ve dvou věkových kohortách („mladší“ 16–18 let a „starší“ 22–24 let). Tazatelskou činnost provedli studenti SEŠ Břeclav a posluchači II. ročníku katedry marxisticko-leninské sociologie FF UJEP Brno. Data byla získána technikou rozdaného a sebraného dotazníku.

Přestože závěrečná výzkumná zpráva dostala dle dohody jen formu nárysu celé problematiky, přinesl výzkum několik zajímavých poznatků, o nichž bychom se zde rádi zmínili.

Materiální podmínky života. Úroveň hmotných podmínek existence mládeže byla zjišťována formou bloku otázek na vybrané předměty dlouhodobé spotřeby. Dá se říci, že se opět potvrdily homogenizační tendence životních podmínek tříd a sociálních skupin v naší společnosti, neboť v zásadě nebyly zjištěny podstatnější rozdíly ve vybavení domácností respondentů v závislosti na socioprofesioním zařazení; rovněž mezi starší a mladší částí zkoumaného vzorku nebyly žádné větší diference, což jinými slovy znamená, že přechod od závislosti na rodičích v mladším věku k samostatné domácnosti ve věku starším není zřejmě doprovázen tak velkými materiálními diferencemi, jak je známe z minulosti. Prognantně tuto hypotézu potvrdili nedávno ve své poslední práci Filipcová a Filippec závěrem, že „... mladí lidé startují do života na úrovni materiální kultury, k níž se předchozí generace dopravovaly v průběhu, eventuálně na sklonku svého života“ (Filipcová, B., Filippec, J.: Socialistický způsob života — skutečnost i program. Praha 1980, str. 138.)

Životní hodnoty. Ani v oblasti hodnotové orientace nebyly zjištěny závažnější od-